

BİR HALK EĞİTİM ÇALIŞMASI ÖRNEĞİ OLARAK MİLLET MEKTEPLERİ

Mustafa ŞAHİN

Sadece harf değişikliğine ilişkin verilen ve uzun yıllar süren mücadeleye, yeni Türk harflerinin kabulüyle çözümlenmiş, bundan sonra halktaki ümmiliği kaldırıcı ve tüm yurdu okula dönüştürecek olan yarış başlamıştır. Millet Mektepleri faaliyeti uzun, mücadeleyi, yorucu, fakat ülkenin en üstteki Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ından en alttaki idari birimine kadar uzanan, şevkle yapılan bir çalışma örneğini oluşturmuştur.

Bu mekteplerin (okulların) açılışları ve derslerin işlenişi, sınavların hangi konulardan yapıldığı, gitmeyenlere uygulanacak cezalar, basının Millet Mekteplerini destekleyici çalışmaları, denetimlerin nasıl yapıldığı, gelir kaynaklarının neler olduğu ve genel olarak başarılı olup olmadıkları bu yazımızın içeriğini oluşturacaktır.

"Millet Mektepleri hangi devletin okul sistemi örnek alınarak meydana getirilmiştir?" sorusuna net bir yanıt veremiyoruz. Çünkü belirli bir devletten benzer bir model olarak alınması sözkonusu değil. Halk Eğitim çalışmaları hakkında yoğun belirtiler ABD'den, 1924 yılında Türkiye'ye davet edilen Prof. John Dewey'in raporunda görülmektedir. Dewey yazmış olduğu raporda: "Ülkenin ileriye götürülmesi, Cumhuriyetin gelişmesi, halkın mutlu ve refah yaşamaya isteniyorsa vatandaşların heyet-i mecmuası memleketin siyasi, iktisadi ve harsi inkişafına iştirak edecek bir terbiye almalıdır." demektedir ve sosyal yaşamın ürünlerinden yoksun kalmış olan köylerin "Cemaat hayatının merkezini teşkil etmesini" istemektedir¹. Halk eğitim çalışmalarını başarıyla uygulayıp ülkede istenilen ekonomik düzeyi gerçekleştiren Danimarka Halk Okulları da Türkiye için bir esin kaynağı

¹ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939, s.8

olmuştur. Fakat sonuç itibariyle değerlendirildiğinde Türkiye'deki Millet Mektepleri, daha ziyade okuma-yazmayı gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar da bulunurken, Danimarka'daki Halk Okullarında ise, köylünün bilinçlendirilmesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle bakıldığında söz konusu Halk Okullarının bizdeki "*Köy Enstitüleri*" için model okullar olduğu söylenebilir.

Millet Mektepleri yazı devriminden sonra Türkiye şartlarına uygun ve diğer devletlerdeki "*Halk Eğitim*" çalışmalarından esinlenmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Millet Mektepleri konusunun resmi bir açıklamayla ilk kez duyurulduğu, 1 Kasım 1928'de, Başbakan İsmet İnönü'nün sözleriyle olur. İnönü konuya ilişkin olarak şunları söyler: "... *Hükümet halktaki şevki de gözönünde bulundurarak bir an önce okuma-yazma oranını halkın tüm katmanlarına yayabilmek için, ciddi çalışmalar yapacaktır. Hükümet bütün memlekette Millet Mektepleri halinde işinde, tarlasında, fabrikasında çalışan vatandaşların ayaklarına getirilen kolaylıklarla, öğretici öğretmenlerle, kolay bulunacak vasıtalarla, bu yeni alfabeden tamamen yararlanmaları için, bütün çalışmalarını şart edecektir.*"² ilk kez 1 Kasım 1928 tarihinde İnönü'nün yukarıdaki konuşmasında söz konusu edilen Millet Mektepleri hakkında, bir hafta sonra daha ayrıntılı bilgiler veren Başbakan, Türk harflerinin bütün vatandaşa kapılarının önünde ve işlerinin başında öğretilmesi için, yıl içinde Millet Mektepleri teşkilatını kuracaklarını belirtir ve teşkilatlanmanın esaslarını da şu şekilde açıklar: "*Bu teşkilat şehir ve köy, bütün yurdu kapsayacak vatandaşın işlerinin, maaşlerinin en uygun zamanlarında ve yerlerinde ya iki aylık ya da dört aylık kurslar açılacak, şehirde ve köyde mektepler, toplanma yerlerine de gelmeye zamanları olmayan vatandaşlar için, seyyar öğretmen teşkilatı yapılacaktır. Devletin en büyüğünden, en küçüğüne kadar, bütün memurlar Millet Mektepleri teşkilatının ihtiyacına göre çalışacaklardır.*"³

² İnönü'nün *Söyleş ve Demecleri* 1 (1919-1946) İstanbul, 1946, ss:184-185

³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:3, 1:2, C:5, s:2

Millet Mektepleri teşkilatına ilişkin kararname ve buna bağlı talimatname hızla hazırlanır. O dönemde talimatnamelerin Şurayı Devlet'in (Danıştay) incelemesinden geçmesinden sonra hükümetin uygulamasına izin verildiği için 11 Kasım 1928 tarihli kararname ancak 24 Kasım 1928 tarihinde yürürlüğe girer. İşte bu şekilde Millet Mektepleri kurulup, hukuksal yapısına kavuşarak uygulanmaya başlanır.

Millet Mektepleri organizasyonu 11.11.1928 tarihli kararname ile kabul edilmiştir. Kararnamenin 24.11.1928 tarihinde yayınlanması ile, I. Millet Mektepleri talimatnamesi yürürlüğe konulmuştur. Talimatnamede okulların amacı, örgütte çalışanların görevleri, öğretim, müfettiş ve öğretmenlerin görevleri, derslere devam şartları, halkın bu okullara devamının sağlanması, açılış törenleri dersaneler için harcanarak paranın sağlanması, propoganda örgütü, dersane mezunlarına verilecek belge belirtilmiştir. Toplam 52 maddeden oluşan yönetmeliğin 1. maddesinde okulların amacı şöyle açıklanmıştır: *"TBMM tarafından Türk dilinin ferdi ve umumi, hususi ve resmi bilcümle muharreratta Türk harfleri ile tesbiti kanunen kabul edilmiş olmasından bu kanuna müsteniden tatbikatta vuzuh ve veçhe iraeisi için yeni Türk harflerinin kısa bir zamanda ve kolay surette her ferde okuyup-yazabilmek imkanını bahşeden mahiyetinden Türk milletini azami surette istifade ettirmek ve büyük halk kütlelerini süratle okur-yazar hale getirmek maksadıyla Millet Mektebi teşkilatı yapılmıştır"*.

24.11.1928 tarihli I. Millet Mektepleri talimatnamesi bir öğretim yılı sonunda bazı noksanlıklara rastlandığı ve boşluklar içerdiği için değiştirilmiş, 22.9.1929 tarih ve 8410 sayılı yeni bir kararname ile, II. Millet Mektepleri talimatnamesi yürürlüğe konulmuştur. Bu yönetmeliğin birincisinden en önemli farkı, B dersanelerinin işlevinin değiştirilmiş olmasıdır. I. Millet Mektepleri talimatnamesinde A dersaneleri öğrenim çağını geçirmiş olup, ne eski Arap ve ne de Türk harflerini bilmeyen vatandaşların, Türk harfleri ile okuyup yazmayı öğrenmelerine özgü olmak üzere dört aylık bir dönemi içermekteydi. B dersaneleri ise: eski Arap harfleri ile okuyup yazan, ancak Türk harflerini bilmeyen vatandaşların Türk harfleri ile okuyup yazmalarına özgü olmak üzere iki aylık bir dönemi kapsamaktayken, II. talimatname de ise; A dersanelerinin görevi hiç okuma yazma bilmeyen veya Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri okur-yazar hale getirmek, B ders-

hanelerinin amacı ise, A dershanelerini bitirmiş ve okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşları, yaşamlarında gerekli olabilecek pratik bilgilerle donatma şekline dönüştürülmüştür.

Gerek I. talimatnamede gerekse II. talimatnamede üç tür Millet Mektebi örgütlenmesine gidilmiştir. Bunlar "*sabit, özel ve seyyar*" Millet Mektepleri dershaneleri organizasyonudur. Ayrıca II.yönetmelik ile Köy Yatı Dershaneleri ve Halk Okuma Odaları örgütü de kurulmuştur.

1- Sabit Millet Mektepleri: Genellikle okulu, toplantı yeri, kahvehanesi, cami odası, gençler odası v.b. yerlerin bulunduğu sabit mekanlı alanlarda işlevlerini sürdürmüşlerdir. Bu dershaneler yönetmeliğe uygun olarak kasım ayında açılır, aralık sonunda birinci kurs evresi sona erer. Bu iki aylık sürede öğrenciler A dershanelerine devam etmektedirler. Aralık sonuyla birlikte sınavlar başlar. Ocak ayı sınavlar ve tatil dönemi olup, şubatın ikinci devre açılır. Bu öğretim dönemi de şubat ve mart aylarını kapsamaktadır. Bu okullarda görev alan öğretmenler gündüz çocuklara, geceleyin yetişkinlere ders vermektedirler. Sabit Millet Mekteplerinin açılacağı yerlerde ölçüt olarak;

a. Yörenin kalabalıklığı göz önünde bulundurulmaktadır.

b. O bölgede okul binası olup-olmaması öncelik taşımaktadır. Eğer okul yoksa, yörede okul görevini üstlenebilecek herhangi bir bina okula dönüştürülecektir. Bu okul, bir kahvehane, cami odası ya da köylerdeki gençler odası olabilecektir.

c. Yöredeki halkın ve yerel yöneticilerin okul isteyip-istemeyişleri konusundaki çabaları da, öncelikli bir Millet Mektebinin açılmasına yol açacaktır.

2- Seyyar Millet Mektepleri: Maarif Vekaletinin resmi örgütünün henüz oluşmadığı yerlerde, vatandaşlara Millet Mekteplerinin gereği olarak okuyup-yazma öğretmek için "*Seyyar Muallim Teşkilatı*" meydana getirildi. Seyyar Talim Heyetleri kış ve yaz olmak üzere iki dönem öğretimde bulunmaktaydı. Kış heyetleri her yıl kasım başından şubat sonuna kadar çalışırlar, okulu olmayan ve kış heyetleri gönderilemeyen köylerde yaz dershaneleri açılırdı. Yaz dershanelerinde görev alan öğretmenlere üç aylık hizmetlerinin karşılığı olarak 30 ile 90 TL arasında ücret ödenmekteydi. Bunlara verilecek para İl Millet Mektepleri yönetimi ve köy sandıklarından karşılanırdı. Seyyar Talim

Heyetleri gidecekleri yerlere tebeşir, kağıt, kalem, kitap, defter, siyah mat muşamba ya da buna benzer portatif kara tahta gibi malzemeyi beraberindeki at veya eşekle taşırlardı.

3- *Özel Millet Mektepleri*: Özellikleri gereği sabit mekteplerin aynısı olup, özel ya da devlet kuruluşlarının personellerini okur-yazar hale getirmek için açılmış bulunan okullardı. Millet Mekteplerini sadece okullarda açarak, başarıya ulaşılamayacağı anlaşılınca, değişik yer ve kurumlarda açılması için karar alınmıştı. Böylelikle bu okullar hem daha yaygın hale gelecek, hem denetimi farklı kurumlara verildiği için, merkezîyetçilikten uzaklaşılacak, hem de maddi külfet hafifletilecekti. Böylesi bir yapılaşmanın Millet Mekteplerine devam edecek halka da sağlayacağı bazı yararlar vardı. Halk kendisine yakın yerlerdeki açılmış okullara daha düzenli devam ettiği gibi, çalışmış olduğu fabrikalardaki Millet Mekteplerinden de yararlanabilecekti. Hem de kitap, kalem, defter vb. bedava olarak.

Başlatılmış olan okuma-yazma seferberliğinin -ulaşabilirliği ölçüsünde- her yurttaşta öğretilmesinin amaçlandığı bir dönemde, doğaldır ki; cezaevlerindeki mahkumlar da bu olanaklardan yararlandırılmak isteniyordu. Sonuçtaki başarının ne olduğu hakkında elimizde belgeler mevcut değil, ancak yönetmeliklerde bu işin baştan savma bir şekilde olmayacağı: *Altı aydan fazla mahkumiyeti olanları hakkıyla okuyup-yazdırmadan çıkaran hapishane müdürleri mensup oldukları vekaletçe mes'ul edilecektir*⁴ sözüyle vurgulanmaktaydı. Örneğin, ele alınıp taranan İzmir basınında, cezaevlerindeki Millet Mektepleri faaliyetine ilişkin pek fazla bilgiye raslanılmamasına karşın⁵, Hizmet Gazetesi 1929 yılı ilk dönemi için İzmir Cezaevinde biri "A" diğeri "B" olmak üzere açılmış bulunan iki ayrı kursda mevcut mahkumlardan 200'nün hararetle öğrenime devam ettiklerini⁶ ve cezaevindeki mahkumlar için eskiye ilaveten 92 Kıraat kitabının daha getirildiğini belirtiyordu⁷.

⁴ *Millet Mektepleri Talimatnamesi* (1929), Madde:46

⁵ İzmir Basını ve diğer matbuat da konuya ilişkin pek haber bulunamazken, Maarif Vekaletince çıkarılan "Halk" isimli resimli haftalık dergide cezaevlerindeki faaliyetlere ilişkin çekilmiş fotoğraflar ve sohbet konuşmalarına raslanılmaktadır. Bkz. Mustafa Şahin, *Millet Mektepleri (İzmir Örneği)* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1990, ss: 117-118, 149

⁶ *Hizmet*, 10 Şubat 1929

⁷ *Hizmet*, 9 Mayıs 1929

Yönetmeliğe göre bu okulların heryıl 1 Kasım'da açılması düşünülmüştür. Bu tarihten önce halka bu okulları tanıtılabilmek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Halk ta yeni harflere karşı ilgi oluşturabilmek ve devamı sağlamak için Millet Mektepleri İdare Heyetlerince propaganda heyetleri oluşturulacağı ve propaganda heyetlerinden de hemen her fırsatta yararlanılabileceği belirtilmiştir⁸. Yönetmeliklerde de söylendiği gibi basın, üzerine düşen görevi yapmış, vatandaşı Millet Mekteplerine davet etmiştir. Okulların açılacağı son zamanlarda bu duyurular da sıklaşmıştır. Bu duyurularda bir yandan okulların açılışı duyurulurken, öte yandan halkı bu okullara gitmeye özendirici sözlerde söylenmiştir: "1 Kanunisanıyı unutmayınız; o gün Millet Mektepleri açılacaktır. 16 yaşından 40 yaşına kadar yeni harfleri bilmeyenler mekteplere devama mecburdurlar⁹. Vatandaşın nazarı dikkatine... Millet Mektepleri açılıyor... dan itibaren kayıt muamelatına başlanılmıştır. Gazetelerde ve mekteplerin civarında yapılan ilanlarla Millet Mekteplerinin açılacağı muhterem vatandaşlara ilan olunmuştur..."¹⁰.

Açılışından önce her okul birbiriyle yarışircasına süslenmiş, bir çok okullarda elektrik tesisatı dış yüzlerine dek uzatılmıştır. Gece de okullar baştan aşağı ışıklandırılmıştır. Maarif Vekaleti'nin genelgesi üzerine 31 Aralık 1928 tarihinde öğretim yapılmamış okulların süsleme ve gösteri işleri ile uğraşmıştır¹¹. O yıla özgü olmak üzere de "Maarif Bayramı" ilan olunmuştur¹². Bir çok okullarda öğrenciler bu yeni günün şerefine gösteriler düzenlemiş, piyesler oynamışlardır. Şehir bandoları, yeni harfler marşını şehrin değişik yerlerinde söylemiş, halk tarafından büyük bir ilgi görmüştür¹³. Derslere başlamadan önce, hazır bulunan konuşmacılardan birisi, Türk Devrimi ve bu konuda yeni harflerin önemi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Millet Mekteplerinin açılış günü olan 1 Ocak'da bu okulların

⁸ Millet Mektepleri Talimatnamesi, (1928), Madde :44

⁹ Gazetelerin okullara çağrı broşürleri için bkz. Mustafa Şahin a.g.t.

¹⁰ Cumhuriyet, 23 Aralık 1928, Hizmet, 27 Ekim 1929, Anadolu, 31 Ekim 1930

¹¹ Cumhuriyet, 1 Ocak 1929

¹² Mueteba İlgürel "Millet Mektepleri" I.Ü. Edebiyat Fakültesi, *Doğumunun 100.yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul, 1981, s:30

¹³ Cumhuriyet, 2 Ocak 1929

düşün babalarından olan Mustafa Necati'nin ölümü nedeniyle ulusca başlatılmış olan bu coşku seli, yerini üzüntüye terk etmiş ve bazı okulların açılışında tören yapılmamıştır¹⁴.

Bilindiği üzere A dershaneleri öğrenim çağlarını geçirmiş ne eski, ne de yeni harfleri bilmeyenlere, sadece okuyup-yazmayı öğretmek amacıyla açılmışlardır. Bu nedenle A dershanelerinde alfabe, okuma, imla ve yazı öğretilcek, matematik dersinde ise sayıları okuyup-yazma ve toplama ile çıkarma işlemleri gösterilecektir¹⁵.

Millet Mektepleri A ve B dershanelerinde okutulan bazı kitaplar:

- *Dil Encümeni Alfabetesi - İmla Lügatı - Yeni Türk Yazısı İle İlk Kıraat*, Dil Encümeni tarafından tertip edilmiştir.

-- *Millet Mektepleri ve Halk Dershaneleriyle Harf Kurslarında Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulu*, Milli Talim ve Terbiye Heyeti.

- *Millet Mektepleri İçin Milli Alfabe*, Muallim Nadiye Hüsniye.

- *İmla Lügatı*, Dil Encümeni.

- *Cumhuriyet Gazetesi Türk Alfabetesi*, Kemal Salih.

- *Köy Halk Kıraatı- İlk Kıraat Kitabı*.

- *Halk Dershaneleri Alfabetesi*, Maarif Vekaleti.

- *Resimli Millet Alfabetesi*, Mithat Sadullah.

- *Halk Dershanelerine Mahsus Türk Alfabetesi*, Dil Encümeni.

- *Millet Mektepleri ve Halka Mahsus Yurt Bilgisi*, İbrahim Hilmi.

- *Muhtasar Türkçe Gramer, Yeni Türk Alfabetesi*, Necmeddin Sadık.

- *Millet Mektepleri Alfabetesi*, Sabri Cemil.

- *Millet Mektepleri Kıraatı*, Sabri Cemil.

- *En Son Kabul Edilen Türk Alfabetesi*, Türk Ocakları.

- *Millet Grameri*, Zühtü.

¹⁴ Afet İnan, "Yeni Harflerin Kabulü ve Millet Mekteplerinin açılışı esnasında Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin ölümü" *Bellekten*, c.XXXII/125 (Ankara) 1968 s:51, *Cumhuriyet*, 3 Ocak 1929

¹⁵ A.Bedri Edis, *Millî Eğitim Düsturu* 3. Tertip, 7.cilt, İstanbul, 1947 s.352

B dershanelerinin amacı; A dershanelerini bitirmiş, okuyup-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlara yaşamlarında gerekli olabilecek bilgilerle donatmak olarak belirlenmiştir¹⁶. Bu dershanelerde okuma-yazma, imla, matematik, sağlık bilgisi ve yurt bilgisi, öğretilmesi amaçlanmıştır. Yurt bilgisinde ulusal tarih ve coğrafya konusuna özellikle daha fazla önem verilmiştir. Haftada altı saatlik öğretim yapan B dershanelerinde dersler ve saatleri şu şekilde belirlenmiştir. 2 saat okuma ve yazma, 2 saat hesap ve ölçüler, 1'er saat sağlık ve yurt bilgisi.

Ders programlarına bakıldığında A dershanelerinde okuyup yazma öğretilen öğrenci grubuna, özellikle B dershanelerinde sağlıklı bir toplum olma öğretisinin yanında, tarih bilincini - hiç olmazsa - yüzeysel bir değerlendirme ile yurt bilgisi dersinde yapmış, milliyetçi, ülkesini seven ve tanıyan, yöneticilerini bilen, görevlerini yerine getiren, zihinsel faaliyetleriyle çaba sarfeden bir toplum yaratılması amaçlanmış ve Millet Mektepleri de bu görevi üstlenmiştir.

Millet Mekteplerinde derslerin haftanın hangi günleri yapılacağı ve haftanın hangi günlerinde erkeklerin, hangi günlerinde kadınların gideceği bölge idarecilerine bırakılmıştır. Dershaneler erkek, kadın ve müşterek (karma) olmak üzere üç şekilde meydana getirilmiştir.

Dershanelerde derslerin günün hangi saatinde yapılacağı ise; idare heyeti tarafından belirlenmiştir. Dershanelerde düzenin sağlanabilmesi için her akşam isim yoklaması yapılmasına karar verilmiştir¹⁷. Çocukları emzikli olan kadınlara bir sonraki yıl okullara devamlarına izin verilmiştir. Çocukları iki yaşından yukarı olan kadınlar için, eğer bu durumda olanların sayısı fazla ise, onlar için ayrı dershanelerin açılacağı ve ders süresince çocuklara ayrı odalarda hademelerin bakacağı belirlenmiştir¹⁸. Millet Mekteplerinde öğretim, kasım ayında başlayıp, ocak ayındaki bir aylık ara tatilden sonra iki aylık dönem mart sonunda tamamlanmış olmaktadır. A dershanesi müdavimleri, sınavlara imla ve okumadan, B dershanesi müdavimleri ise yurt bilgisi, sağlık bilgisi, hesap ve türkçe'den sınava giriyorlardı.

16. Millet Mektepleri Talimatnamesi, (1928), Madde:5

17. Cumhuriyet, 3 Ocak 1929

18. Cumhuriyet, 4 Ocak 1929

İki ve dört ay süren dersler sonucunda sınavlar yapılmakta ve başarı gösterenlere iki türlü belge verilmekteydi. Bunlardan birisi "*Millet Mektepleri Dershanesi Mezuniyet Vesikası*", diğeri "*Millet Mektebi Şahadetnamesi*" adını taşımaktaydı. Her okuldaki en çalışkan bir erkek ve bir kadın öğrenciye birer kitap hediye ediliyordu. Hediye Teşkilatı Esasiye Kanunu (Anayasa) ile, Gazi'nin gençliğe söylevini içermekteydi. Kitabın üzerinde ise Atatürk'ün fotoğrafı ve "*Gazi Mustafa Kemal Hazretleri Millet Mektepleri Başmuallimi*" ibaresi bulunmaktaydı¹⁹. Okullara devam zorunluluğu olduğu gibi haricte öğrenim görenler de Millet Mekteplerinde sınava girip bitirme belgesi alabiliyorlardı.

Gerek Millet Mektepleri faaliyeti istatistiğine bakıldığında görülecek rakamlar, gerekse, basında sık sık geçen "*haricte hususi surette tahsil görenlerin*" sayısının abartılı bir şekilde artışı, sınavların ya bir formaliteye dönüştürüldüğü, ya rüşvet ile sahtekarlıkta²⁰ bulunduğu ya da ilk yılların sonundaki devrimci heyecan ve atılımın sönmesine paralel olarak, bu rakamların büyüdüğü gibi bazı kuşkuları da beraberinde getirmekteydi. 1929 yılında İzmir ve köylerinde A dershanelerine bizzat devam edip başarılı olan erkek ve kadınların sayısı toplam 13957 iken haricte özel öğrenim görenlerin sayısı 417'diydi.

Örneğin 1934-1935 öğretim yılında A dershanelerine bilfiil devam edip başarılı olan İzmir'deki toplam müdavim sayısı 4309 iken, haricte özel öğrenim görenlerin sayısı 2900'a yükselmiştir. Yani müdavimlerden belge alanlarda %69.1'lik bir eksilme sözkonusu iken, haricte, özel öğrenim görenlerden, belge alanların oranında %595'lik bir artış söz konusudur. Oranlamayı yine aynı yıllar ölçüt alınarak B dershaneleri için yaptığımızda da; hemen hemen yine aynı tablo ile karşılaşyoruz.

¹⁹ Basında bu kitapçıktan her mezuna verildiği haberi çıkmışsa da (*Anadolu*, 22 Temmuz 1929; *Cumhuriyet*, 13 Ağustos 1929). İlgürel bu hediyelerin her okuldaki en başarılı bir kadın ve bir erkek öğrenciye verildiğini belirtmektedir. *a.g.m.*, s:33

²⁰ Millet Mektepleri faaliyetleri içinde sahte şahadetname düzenleme olayına da raslanılmaktadır. Örneğin bunlardan birisi İzmir Maarif Müdürlüğü odacısı Şaban, kardeşi İsmail, Tatlıcı Hasan ve Mustafa oğlu Vahit Efendilerin sahte şahadetname düzenlemeleridir. Mahkemeye yansıyan olayda gözaltına alınan sanıklar ağır-ceza mahkemesinde görüşülen davada sahte şahadetname düzenlemediklerini söylemişlerdir. Gazeteye yansıyan araştırma cvrakına göre Maarif Müdürü odacısı Şaban Efendi, Maarif Müdürlüğü'nün resmi mühürünü çalmış, odacılıktan ayrılıp bir kahvehane açarak oradaki müşterilere 3 liradan 5 liraya kadar "*şahadetname*" satmıştır. Bu işi diğer sanıklarla birlikte gerçekleştirmişlerdir. *Anadolu*, 16 Aralık 1931, *Anadolu* 15 Mart 1932.

Kendi başına bütçesi olan ve sayıları binlerle ifade edilen Millet Mektebi organizasyonunu Cumhuriyet Maliyesi yalnız başına karşılayamazdı. Bu nedenle daha farklı gelir kaynakları meydana getirme yoluna gidildi. Meydana getirilen Millet Mektepleri bütçesinin ek gelir kaynakları hakkında: "Millet Mektepleri dershaneleri için sarfedecek paranın sureti temini" başlığıyla yönetmelikte şunlar belirtilmekteydi.

Her il veya ilçedeki Millet Mektebi teşkilatı gelir ve gideri için "İdare Heyeti" tarafından bir bütçe düzenlenir ve Maarif Vekaletince onaylanırdı.

Millet Mekteplerinin gelir kaynaklarını da şöyle sıralayabiliriz²¹:

1. İl özel bütçelerinden naklolunacak para,
2. Yerel Ticaret²² ve Ziraat Odalarından alınacak yardımlar,
3. Belediyelerden alınacak yardımlar,
4. İdare kurullarının bölge halkından taplayacağı bağışlar,
5. Millet Mekteplerine devam etmeyenlerden alınacak 5-60 TL arası değişen para cezası²³,
6. Genel Bütçe'den eğitim için ayrılan para,
7. Cumhuriyet Halk Fırkası Teşkilatı, Türk Ocakları ve buna benzer kurumlara özel kişilerin yaptığı maddi yardımlar,
8. Büyük Söylev'in plak satışlarından elde edilen kazanç.

²¹ Millet Mektepleri Talimatnamesi (1928), Madde: 33-34

²² Talimatnamede, "mahallî Ticaret ve Ziraat Odalarından Tahsis edilecek muavenat" dan bahsedilmektedir. Ancak Ticaret ve Sanayi Odaları sandığı gibi Millet Mekteplerine pek de büyük yardımlar yapmamışlardır. Örneğin İzmir Ticaret ve Sanayi Odası'nın ne kadar parasal yardım yaptığını bulamadık. Fakat Ticaret Odasına makam-ı vilayetten Millet Mekteplerine yardım yapmalarına ilişkin olarak gönderilen yazıya yanıt olarak, yapılan toplantı sonucu İdare Heyeti Karar Defterine şunlar yazılmıştır: "... Odamızın böyle bir tahsisat ödemesinden tekaüd yardımı yapmak ve intasim olmadığı kararlaştırılmış ancak açılacak dakikulo kurslarında ve Millet Mekteplerinde kullanılmak üzere bir, iki yazı makinesi hediye etmek suretli bir yardım yapılmasının muvafık olduğu Ferid Beyefendi tarafından rica olunarak bu teklifin kabul edilmiştir." İzmir Ticaret ve Sanayi Odası İdare Heyeti Defteri, No:2, 15 Ocak 1929. Vilayet makamı 25.10.1930 tarih ve 268 numaralı yazısı ile Ticaret ve Sanayi Odasından Millet Mektepleri için tekrar maddi yardım isteminde bulunmuş. İdare Heyeti konuyu görüşerek "Bu yıl odanın bütçesi müsait olmadığı için yardım yapılmayacağı" şeklinde bir yanıt vermiştir. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası İdare Heyeti Zabıt Defteri 3, Karar No:115, 3 Kasım 1930.

²³ Cumhuriyet, 2 Kasım 1929

Maddi gelir kaynaklarını böylece sıraladığımız Millet Mektepleri için; bazı farklı amaçlara yönelik ayrılmış ödenekler de buraya kaydırılmıştır. Örneğin; Avrupa'ya öğrenim görmek amacıyla gönderilecek öğrenci sayısında bir sınırlandırma getirilmiş ve gönderilecek öğrencilere ayrılan ödenek Millet Mektepleri bütçesine transfer edilmiştir²⁴.

Giderler bölümünün büyük bir kısmını ise maaş ve ücretler meydana getirmekteydi. Bu okullarda çalışan öğretmenlere²⁵ 4 aylık bir dönem için sembolik 50 TL veriliyordu. Üstün çalışma ve başarı gösterenlere 100-150 TL ödül verildiği olurdu. İdare heyetlerince seyyar öğretmenlere bu maaşlara ek olarak 50 TL'yi geçmemek üzere, bir miktar daha para verilebiliyordu. Bundaki amaç da, seyyar öğretmenliği özendirmek içindi. Çünkü bunların eğitim araç ve gereçlerini yanlarında taşımaları ve gidecekleri yerlerin uzak olabileceği düşüncesiyle ekonomik olarak doyurulmaları gerekiyordu. Yine yönetmelikte her dönem için Milli Eğitim Müdürlerine 90 TL, İlköğretim Müfettişlerine de 60 TL verilmesi kararlaştırıldı²⁶. Dershanelerin ısıtılması, aydınlatılması, döşenmesi gibi zorunlu harcamalar ile ders araç ve gereçleri (kitap, kalem, silgi, tebeşir, defter, karatahta v.s.) Milli Eğitim Müdürlüğünce sağlanacaktır deniliyordu²⁷.

Gelir kaynaklarını ve gider türlerini sunduğumuz Millet Mekteplerinin 1929 yılı bütçesi 670407 TL'si maaş ve ücret, 211101 TL'si diğer masraflar olmak üzere toplam 881508 TL'dir²⁸. Hükümet, Millet Mektepleri tasarısının kabulünden sonra yeni basılacak alfabe, imla ve okul kitaplarının, devlet matbaasının ve Millet Mektebi harcamalarına karşılık olarak eğitim bütçesine ek ödenek koymuştur²⁹.

²⁴ *İkdam*, 2 Kasım 1929

²⁵ Millet Mektepleri uygulaması başlatılmadan önce, yeni alfabe ile eğitimci olarak görev yapacak öğretmenler, kursa tabi tutularak kendilerine yeni harfler öğretilmiştir. Erdoğan Başar, *Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve İcratlarının Değerlendirilmesi (1920-1960)*, A.Ü.S.B.E. (Basılmamış Doktora Tezi)Ankara, 1988, s:238. Öğretmenlere öncelik olarak açılan bu kurslara 15.000 dolayında öğretmenin katılımı sağlanmıştır. M.Rauf İnan, *Mustafa Necati, Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları*, Ankara, 1980, s:199.

²⁶ M.Rauf İnan, "Yazı Değişimi" *Harf devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981, s:180.

²⁷ Millet Mekteplerinin düzenlenmesi, zorunlu harcamalar (hademe, lamba, gazyağı, soba ve odun) daha ziyade yerel halk tarafından karşılanıyordu.

²⁸ *Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği*, İstanbul, 1935, ss:76-80

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 3, İ: 2, C: 5, ss:27-29

Okulların işlevlerini yönetmeliğe uygun yürütüp yürütmediklerini, dershanelerin eksikliklerinin neler olduğu, öğretmen ve dersane sayılarının yeterli olup olmadığını belirlemek, yerinde gözlemler yapmak amacıyla örgüt içinde en küçük beldeye kadar bir denetim ağı oluşturulmuştu. Millet Mekteplerinin yönetimi ve denetimi tümüyle ilk okullarda olduğu gibi, Milli Eğitim Müdürlüklerince yürütülürdü. Denetim İlköğretim Müfettişlerince olurdu. Müfettişler ilçelerdeki İlköğretim Müdürlerinden her ay aldıkları sayısal bilgilerle yaptıkları çizelgeleri Milli Eğitim Müdürlerine vermekle yükümlüydüler.

Söz konusu bu denetim ağı, diğer işlerde olduğu gibi özellikle ilk yıl da özenle uygulanmış, basında denetimlerin sıklıkla yapıldığı, aksaklıkların yerinde saptandığına ilişkin çeşitli haberler çıkmıştır. Fakat özellikle 1931 yılından sonra bu denetim olayına ilişkin basın da hemen hiç bir habere rastlanmamıştır. Okullara devamı sağlamak için, sıklıkla denetimler yapıldığı gibi, devam etmeyenlere yönelik olarak bazı cezai uygulamalarda bulunulacağı söylenmiştir.

Yönetmelikte Millet Mektebine devam edenlerin elde edecekleri kazanç ve devam etmeyenlerin karşılaşacakları yükümlülük ve zararlara ilişkin olarak şunlar söylenmiştir: "*Köy veya mahalle ihtiyar heyetlerine aza olabilmek, devlet müesseseleriyle, şehremanetleri ve belediyeler, inhisar idareleri, banka demiryolu ve liman idarelerinin daimi müstahdemliği, hamallık vb. işlerde hizmete kabul edilebilmek için 1931 Mayısından itibaren taliplerden okur-yazar olduklarına veya bir Millet Mektebinde okuduğuna dair vesika aranacaktır. Kasabalarda, mektepli köylerde ikamet etmiş olup da bir mazeratı olmayan ve geçim şartlarında Millet Mekteplerinin öğrenim zamanlarında devamına engel olmayan vatandaşlar adı geçen belgeyi göstermedikleri sürece bu hizmetlere alınamayacaklardır*"³⁰.

1 Ocak 1929'da öğretime başlayan okulların işlevini en iyi bir biçimde sürdürebilmek ve okullara katılımı artırabilmek amacıyla getirilen cezai yaptırımlar özellikle basın aracılığıyla halka duyurulmuştur. Basında, vatandaşın olabildiğince okullara kaydolmaları istenmiştir. Kaydolmayanlardan yada kaydolupta devam etmeyenlerden,

³⁰ Millet Mektepleri Talimatnamesi (1929), Madde: 49-50

Vilayet İdare Meclislerinin İdare-i Vilayet kanununun 68. maddesi gereği, beş liradan altmış liraya kadar varan para cezası alınacağı belirtilmiştir.³¹

"1931 yılı Mayıs ayından sonra Millet Mekteplerinden şahadetnamesi olmayanlara en küçük bir iş bile verilmeyecektir," denilmesine rağmen, bu kural sonradan uygulanmamış, sadece kağıt üzerinde, sözde kalmıştır. Bu kural belki pratikte uygulanmamıştır ama en azından "blöf" şeklinde bile olsa, böylesi bir yaptırımın getirilmiş olması, okullara verilen değeri, buraya devam etmeyenlere verilecek cezai yaptırımı ve bunun sonucu olarak da yönelişi fazlalaştırmayı amaçlamıştır. Millet Mekteplerine kaydolmayanlar ve kaydolufta devam etmeyenler sık sık denetime tabi tutulmuşlardır. Polis Müdürlüğü, eğitim dairesinden verilen liste üzerine faaliyete geçmiş ve bazı yerlerde devamsızları zorla okullara devam ettirmeğe başlamıştır. Devam edenler, özellikle iş bulamamak endişesiyle harekete geçmişlerdir.

Hemen her toplumsal olayın kamuoyunda yankılanması ve halka yaygınlaşmasında aracı kurumlar rolünü de üstlenen basın, Millet Mekteplerinin halka tanıtımında, onun faaliyetlerini sergilemede ve heyecanı arttırmada da üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmiştir. Gazetelerin hemen çoğunluğu Millet Mekteplerinin açılış tarihi olan 1 Ocak 1929 tarihinden sonra sayfalarının bir bölümünü "Millet Mekteplerine Mahsus Kıraat Sütunları" olarak açmışlardır³². Milliyet Gazetesi Millet Mekteplerinin açılmasıyla birlikte, daha çabuk okuma ve yazma öğretmek için altıncı sayfasını, "Halka Mahsus Sahife" olarak ayırmış amacını da şöyle açıklamıştır: "Bu sahifeyi sizin için açıyoruz. Genç, ihtiyar, kadın, erkek, sevgili okuyucularımız görüyor ki, alfabeyi okuyup kıraata geçtiniz. Okumaya iyice susamış bulunuyorsunuz. İçinizde küçük gazete harflerini seçemeyenler var. Bunlar hergün ne okuyacaklar. Yani harfleri bellekle iş bitmiyor. Eski tabirle yazıyı sökmek lazım, Nasıl sökeceksiniz. Milliyet sizin için bu ihtiyacı düşündü ve sayfalarından birini size ayırdı. Kurtarıcı Başmuallimimiz Gazi Hazretleri milleti nura kavuşturmak için her tarafta

³¹ Milliyet, 2 Kasım 1929, Anadolu, 19 Ocak 1930

³² Cumhuriyet, Milliyet, İktisat, Hizmet, Anadolu vb. gazetelerde sözkonusu bölümler görülmektedir.

mektepler açılmasını istedi. Halkı okutmak için hiç bir gayretten geri kalmıyor. Şehirlerde hamal ve kundura boyacılarına, köylerde çoban ve sığırtaçlara kadar herkes okuyacak. Aziz Türkiye’imizde kara cahil kalmayacak. Bu umumi bilgiçlik yarışında siz geri kalmak istermisiniz? Yeni harfleri henüz öğrenenler için bu sayfada herşeyden birer parça vardır. Günün olayları, başka memleketlerde olup bitenler kısaca herşey”³³.

Bu sütunlarda yazılar büyükçe yazılmakta ve harfler şekillerle, resimlerle canlı bir şekle dönüştürülmüştü. Bu bölümlerde öğretici konulara (tarih, coğrafya, yurttaşlık vb.) yer verildiği gibi öykücülere ve komedi türünden fıkralara da yer verilmiştir. Bazı gazeteler Millet Mektepleriyle paralel olarak okuyup-yazmayı öğrenmek ve harfleri tanıtmak için bazı "Cep Alfabeleri" de dağıtmışlardır³⁴. Fakat bu eğitim seferberliği heyecanının kısa bir sürede sönmesi sonucu, basının da Millet Mekteplerine olan ilgisi azalmıştır.

Okulların açılış günü; gazetelerin sayfaları, Millet Mekteplerine alkış tutan, ona övgüler düzen yazılarla doludur. 1 Ocak 1929 tarihli sayısında İkdam Gazetesi sekiz puntluk başlığında: "Seferberlik Bitti, Bugün Memlekette Cehaletle Harp Başlıyor " diyor ve ekliyordu, "İstanbul’da dört ay sonra okuma-yazma bilmeyen tek bir fert kalmayacaktır, cehalete karşı açılan seferberlik bugün öğleden sonra bitiyor, saat altıda harbe başlıyoruz"³⁵. Milliyet Gazetesinde: "Tarihin İlk irfan Seferberliği Başladı"³⁶ denilirken, Halk gazetesi de: "Ümmiliğe Karşı Başlayan Harp Muzafferiyetle İnkişaf Ediyor. Bir bahar güneşi kadar karları nasıl eritirse, Millet Mektepleri de ümmiliği, cehaleti öylece eritecek, ortadan kaldıracaktır. Türk Milletinin yükselmek için taşıdığı arzular tahakkuk ediyor ve iradesi muzaffer oluyor"³⁷ diyordu. Hizmet’te Kemal Talat: "Bu yeni yılda, sabahla birlikte yeni takvimden bir yaprak koparırken, Türk milletine saadet kapısı açılmıştır"³⁸ diyerek açılan mekteplerin önemini vurguluyordu.

³³ Milliyet, 1 Ocak 1929

³⁴ Cumhuriyet Gazetesi zaman zaman gazete ile birlikte cep alfabesi de dağıtmıştır. İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:3, s:660

³⁵ İkdam, 1 Ocak 1929

³⁶ Milliyet, 2 Ocak 1929

³⁷ Halk, 18 Şubat 1929, Yıl:1, Sayı:2

³⁸ Hizmet, 1 Ocak 1929

Okulların açıldığı ilk günlerde bu coşkuya zaman zaman dış basın da eşlik etmiştir. Amerikan gazeteleri Millet Mektepleri aracılığıyla Türkiye'de okuma-yazma öğrenme kampanyasının başlatılmasını alkışlamışlar, övmüşlerdir. "The Newyork Times" gazetesi bu konuda şunları yazmıştır:

"Türkiye hiç değilse bir bakımdan, eski cumhuriyetleri utandıracak biçimde yeni yıla girdi. Tellallar, davullar çalarak bütün köylere yayıldılar. Arap alfabesi yerine, latin alfabesini öğrenmeleri için 16 ila 40 yaşları arasındaki herkesi Ulus okullarına çağırdılar. Dört ay içinde Türkiye'nin okur-yazar bir ülke olması planlanmıştır. Eğitim alanında yığıtçe bir atılımdır bu. Biz kendi beyaz çocuklarımız arasındaki okur-yazarlık oranını yüzelli yılda yükseltebildik. Mustafa Kemal'in Türkiye'yi okutmak için gösterdiği ilgi bizde de olsaydı, okullara devamı sağlayacak bir yol bulabilir, bunun için gerekiyorsa davul da çalabilirdik"³⁹.

Amerika'nın ünlü dergilerinden 'The National Geographic Magazine'de "Turkey Goes to School" başlıklı uzun yazısında: "Kalem kılıçtan daha güçlüyse, Türkiye yeni zaferler kazanma yolundadır" diyor ve ekliyordu: "Karatahta ve defter, postanelerin, karakolların, mağazaların, dükkanların ve bankaların başlıca gereçleri durumuna geldi. Ama dershaneler daha da yaygın. Kahvehaneler, vapurlar, otobüsler tümüyle okula giden bu ulusun birer dershanesi durumundadır. Türkiye Cumhurbaşkanı, yeni Türk alfabesi uğrunda savaşıyla dili yabancı, basını yabancı, düşüncesi yabancı olan padişahlar kentini de istila etti. Kullandığı silah kılıç değil, kalemdir"⁴⁰.

1925-1935 yılları arasında "Millet Mektepleri" 1935-1950 yılları arasında "Ulus Okulları" olarak işlevini sürdüren⁴¹ bu Halk Eğitim okulları, açıldığı 1929 yılındaki o heyecan ve şevki, kısa bir süre sonra yitirmiş, halkın tamamına okuma, yazma öğretme ve pratik bilgilerle donatma düşüncesi sönmüştür. Millet Mektepleri faaliyetlerinin istenilen düzeye ulaşamayışı genellikle aynı yıl meydana gelen (1929) dün-

³⁹ The Newyork Times, 3 Ocak 1929 (Zikreden: Bilal Şimşir, "Amerikan Belgelerinde Türk Yazı Devrimi", *Bellekten* XLIII/169, Ankara, 1979, s:150)

⁴⁰ Maynard Owen Williams, "Turkey Goes to School", *The National Geographic Magazine*, January, 1929, p.95-102 (Zikreden: Şimşir, a.g.m. s:151)

⁴¹ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Eğitimi*, Ankara, 1982, ss:31-75

ya ekonomik bunalımına bağlanır. Olayı sadece bununla sınırlamak yanlış olur kanısındayız. Başarılı olamayışının diğer nedenleri arasında; ülkenin sosyolojik, ekonomik, düşünsel ve coğrafi etkenlerini de gözönünde bulundurmak durumundayız.

Kaldı ki "*Maarif Vekaleti Denetleme Kurulu*"nun raporlarında da bu başarısızlık saptamalarının bazılarını görmekteyiz⁴². Buna göre Millet Mekteplerinin başarılı olamayışının, ekonomik, sosyolojik, düşünsel ve coğrafi nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

Yaşamın motoru diye nitelendirilen ekonominin iyi ve işler bir halde bulunması ya da kötü bir yöneliş içinde olması, birey ve toplum yaşamını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. İşte 1929 ve 1930'ların Türk ve Dünya ekonomik görünümünü sergilemek, Millet Mekteplerinin başarısızlığının ekonomik boyutunu bize gösterecektir.

Türkiye'deki ekonomik olanakların çok yetersiz oluşu ve hatta yıkıntı içinde bulunuyor olması, Millet Mekteplerine ekonomik bir taban oluşturamamayı da beraberinde getirmiştir. O yılların Türkiye'si Osmanlı Devletinin yıkıntıları üzerinde kurulmaya çalışılan, teknolojik gelişimden sözedilemeyen, finans kaynakları ve insan potansiyeline sahip olmayan, buna karşın 1925 yılında en büyük gelir kaynağı olan Aşar vergisinin kaldırılması ile gelirlerinin büyük çoğunluğunu kaybetmiş bir ülkedir. Böyle olmakla birlikte Millet Mekteplerine büyük paralar ayırabilen, Maarif Vekaletine 8100000 TL ayırabilen bir ülkedir. Ekonomik tüm olumsuzluklara rağmen: "*Eğitim ön planda tutulmalı ve ona gerekli önem verilmeli*" ilkesi doğrultusunda yukarıda verilen rakamda da görüldüğü üzere; Millet Mektepleri 1928-1929 öğretim yılı için 670407 TL'si maaş ve ücretler, 211101 TL'de diğer masraflar olmak üzere toplam 881508 TL ayırabilmiştir. Fakat bundan hemen bir yıl sonra ise bir düşme meydana gelmiş, Türkiye genelinde Millet Mektepleri bütçesi 1929-1930 öğretim yılında 754251 TL'ye, 1934-1935 öğretim yılında ise 14708 TL'ye gerilemiştir⁴³ (Grafik-1).

⁴² *Maarif Vekaleti Mecmuası*, Devlet Matbaası, 1930, sayı:17, ss: 31-75

⁴³ *Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti*, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1935, ss:76-80

1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye'yi de etkilemesi sonucu devletin ve halkın mali olanaklarının daha da bozulmuş olması, okulların başarısız oluşundaki ikincil ekonomik engeldir. 1929 dünya ekonomik bunalımı kapitalizmin kendi iç çelişkisinin bir uzantısı ve bunalımın etkisiyle birlikte işsizliğin, karaborsacılığın, yoksulluğun yoğun biçimde yaşandığı bir dönem olmuştur. Üretim fazlalığı ve tüketim eksikliği dünya ekonomisini tam anlamıyla felce uğratmıştır. Ekonominin tüm sektörlerinde bir daralma yaşanmıştır. Doğaldır ki, dünyadaki bu olay, Türkiye'yi de olumsuz yönde etkileyecektir. 1930 yılı içinde dünya bunalımının etkileri Türkiye'de de şiddetle yaşanmaya başladı. Bunalımın Türkiye'deki en önemli sonuçlarından biri dış ticaret hadlerindeki bozulma, ikinci ithalat hacmindeki ani daralma, üçüncüsü ise hükümetin bütçe gelirlerinin cari değerindeki önemli düşüştür⁴⁴. Dış ticaretteki fiyat ilişkilerinin Türkiye'nin aleyhine dönmesi nedeniyle, iç ticaret haddinde de 1930 yılında tarım aleyhine %30 oranında bir bozulma ortaya çıkar. Yani tarım ürünlerinin satın alma gücü %30 azalır. Bu durum büyük köylü yığınlarının gerçek gelirlerinde önemli ve ani bir çöküntüdür. Özellikle piyasa ve ihracata yönelik üretim yapılan kırsal bölgelerdeki kitleler arasında güçlü bir hoşnutsuzluk havası esmeye başlar⁴⁵. 1929 dünya ekonomik bunalımının Türkiye'deki olumsuz yansımalarının sonucu olarak ülkede tasarrufun uygulanması ve halkın tasarrufa çağırılması için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyetinin kurulması olmuştur⁴⁶. Kötü bir zamanlama ile 1929 yılındaki Dünya Ekonomik bunalımı ile aynı dönemde işlevini sürdürmek zorunda kalan Millet Mektepleri ülkedeki "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" nin çalışmalarına paralel olarak ekonomik açıdan yoksul kalmıştır.

1929 yılı ile birlikte Osmanlı'dan kalan dış borçların ilk taksidi de Lozan Antlaşması'na göre aynı yıl ödenmeye başlanmıştır. 1929 yılında Osmanlı borç taksitlerinin ödemeler dengesi üzerindeki yükü, 1,5 milyon TL dolayındadır. Bu o yılın ihracat gelirlerinin %10'u demektir. Ancak ilk kez yapılacak olan bu ödeme yeni gümrük tarifeleri-

⁴⁴ Bütçe gelirlerinin cari değeri ise 1929'da 224 milyon TL'den, 1931'de 167 milyon TL'ye düşmüştür. 1935'e kadar da 1929 düzeyinin altında kalmıştır. Yahya S. Tezci, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, II. Baskı, Ankara, 1986, s: 206

⁴⁵ Tezci, a.g.e., ss: 206-207

⁴⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *1929 Dünya Bunalımında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, 2. Kitap, II. Baskı, Ankara, 1983, Daha geniş bilgi için bkz. Doğan Duman, *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi (İzmir, 1990).

nin yürürlüğe girmesinden önce stoklama ve spekülasyon amacıyla yapılan ve önceki yıla göre 33 milyon TL'lik artış gösteren aşırı ithalatla birleşince Türk parasının değerini ağır bir baskı altına sokmuştur⁴⁷.

Millet Mektepleri ödeneğinin devlet bütçesine konulmayıp, masrafları karşılamanın İl Özel İdarelerine bırakılması⁴⁸ ödenek sorunu yarattığından bir başka olumsuzluk kaynağı olmuştur. Millet Mektepleri hareketinin yürütülmesinde iller esas alınmıştır. Doğal olarak gerekli ödeneği de İl Özel İdareleri yapmıştır. İl Özel İdare Bütçeleri İl Genel Meclisi tarafından yapılmış ve İl Genel Meclisi de o ile bağlı ilçe temsilcilerinden oluşmuştur. Bu temsilciler genellikle o il ve ilçelerin tanınmış, varlıklı, önde gelen, politik eğilimli insanlarıdır. 1929'a gelinceye kadar birçok devrim hareketinin yapıldığı Türkiyede, devrim hareketlerinin karşısında olan insanların da bu İl Genel Meclislerinde görev aldıklarını görmekteyiz. Bir takım zıtlaşmaların ve görüş ayrılıklarının sürüp gittiği gerçeğini de gözönüne alırsak, büyük davalar peşinde tek bir vücut şeklinde insanların koşmadığını hatta engellemelerde bulunabileceğini hatırdan tutmak "*Millet Mektepleri için İl Genel Meclisleri olumsuz bir tavır takınmıştır*", yargısına varmamıza neden olabilir.

O dönem gazetelerine bakıldığında göze çarpacek resimlerden birisi de Seyyar Millet Mektebi öğretmenlerinin araç-gereçlerini de sararak hayvanların üzerinde köylere ulaşmaya çalıştıkları görüntüsü olacaktır. Taşıt araçlarının azlığı birçok öğretmenin görevini aksatmasına neden olmuştur.

Millet Mekteplerinin başarılı olamayışlarının kökeninde ekonomik nedenleri aramak kadar; toplum yapısının bu işi sağlıklı ve hızlı bir şekilde sürdüremediğini ve toplumun düşünsel birikiminin bazı sözlerin etkisinde kalarak, Millet Mekteplerine olumsuz bakmasına yol açtığını vurgulamak gerekmektedir. Bu başlık altında sosyolojik ve düşünsel anlamda şu eksiklikleri saptadık:

⁴⁷ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)* İstanbul, 1988, s:37

⁴⁸ İsmail Arar, "Gazi Alfabeti", *Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara, 1981, s:158

Öğretmen sayısının azlığı. Belki de istenilen başarıyı ulaşılamayışın en büyük nedenlerinden birisidir. Okulların ilk açıldığı yıl olan 1928-1929 öğretim yılı için erkek ve kadın olmak üzere toplam 20489 A ve B Dershanesi bulunmaktayken bu dersanelerde görev alan öğretmen sayısı toplam 16922'dir. Devletin resmi yayını olan ve Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü'nün belirlemiş olduğu sayılarda bile böylesi büyük bir açık göze çarpmaktadır. Örneğin daha ilk açılacağı dönemde İzmir'deki Millet Mekteplerinde görev yapacak öğretmen sayısı ile dersane sayısı arasında epeyce bir farklılık bulunmaktadır. Aradaki bu farklılıklar görevleri uygun olan emekli memur ve ihtiyat zabitlerinden karşılanmıştır⁴⁹ (Grafik-2).

Halkevleri gibi bir örgütün kurulamamış ve de Türk Ocaklarından da yeterli oranda yararlanılmamış olması. Halkevleri gerçekte 19 Şubat 1932'de CHP tarafından, kültür merkezleri olarak kurulmuşlardır. Ancak faaliyetlerini kentsel bölgelerde sürdürmüşlerdir. Daha küçük il ve ilçelerde şubelerini açmaları zaman almış bu yönüyle Millet Mektepleri-Halkevleri işbirliği gerçekleşmemiştir. Halkevleri sonraki dönemde örgütünü geliştirip daha dar alanlarda yaygınlaşmıştır. Ancak o zamanda Millet Mektepleri fiilen işlevini yitirmiş ve okuma-yazma kursları, halkevlerinde gösterilmeye başlanmıştır.

Konuya asıl sahip çıkması gereken devrimci CHP'nin yerel yönetim düzeyinde bürokrat bir düşünceyle yönetilmesi ve bazı illerde henüz örgütlenmemiş olması, partinin bir devrim ürünü olan Millet Mektepleri çalışmalarını baltalamasına neden olmuştur.

Millet Mekteplerinin düşün babası Mustafa Necati'nin ölümü ile bu devrimci çalışmada da büyük bir yavaşlama görülmüştür. Mustafa Necati, harf değişikliği çalışmalarının en önde gelenlerinden olup, halkdaki okur-yazarlık oranını bir an önce yükseltme yanlısı olan bir bakan, bir eğitimcidir. Kendisinden sonrakilerin bu işe, kendilerini onun kadar adamamış ve bu ülkenin ruhunu kabullenememiş olmaları bu işin yavaşlamasına, giderek unutulmasına neden olmuştur denebilir.

Halk eğitiminin genel bir plana ve teşkilata oturtulamamış ve yetişkinlerle yapılacak çalışma yöntemlerinin yeter derecede bilinmemesi de Millet Mekteplerinin başarılı olamayışının bir başka olumsuz faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁹ Anadolu, 23 Aralık 1928, Hizmet, 13 Ocak 1929

Okuma-yazma bilmeyen vatandaşları "ümmilikten" kurtarmak için açılan Milet Mektepleri kısa bir sürede yaygınlık kazanmış, en üstten en alta değin, yöneticilerin özendiriciliği ve basının da büyük desteği sayesinde, halk neznindeki popülaritesi artmıştır. İyi denilebilecek bir denetim ağıyla, ilk dönemlerde, bu mekteplerde istenilen başarıya ulaşılmış, ancak 1931 yılından sonra, aksaklıklar gündeme gelmeye başlamıştır. Bu aksaklıklar teşkilata raporlar şeklinde sunulmuş olmasına rağmen; ekonomik olanakları çok yetersiz olan bir ülkenin üzerine, 1929 dünya ekonomik bunalımı'nın olumsuz etkisi, Osmanlı Devleti'nden kalan dış borçlar ilk taksidinin Lozan Antlaşmasına göre; aynı yıllarda ödenmeye başlanması, yeterli öğretmen bulunamayışı ve devrimci felsefenin günden güne sönmüş olması istenilen başarıya ulaşmayı engelleyici olumsuz faktörler olmuştur. Bununla birlikte 1928-1935 yılları arası, bu okullardan bitirme belgesi alanların sayısının bir buçuk milyona yaklaşmış olması başarısının somut bir belirtisidir .

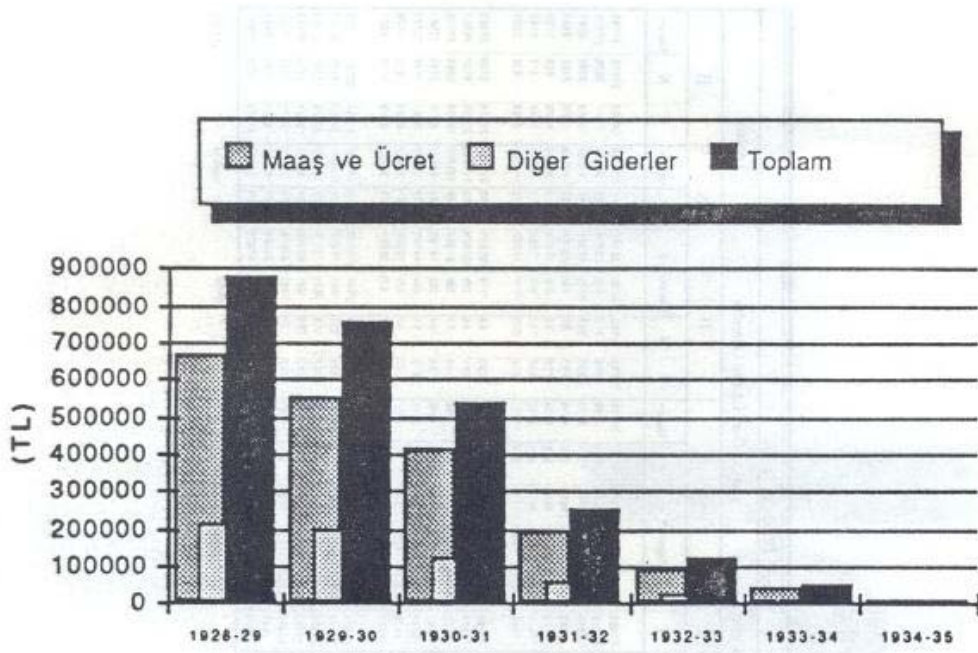
EK 1

MİLET MEKTEPLERİ BÜTÇESİ (1928-1935)

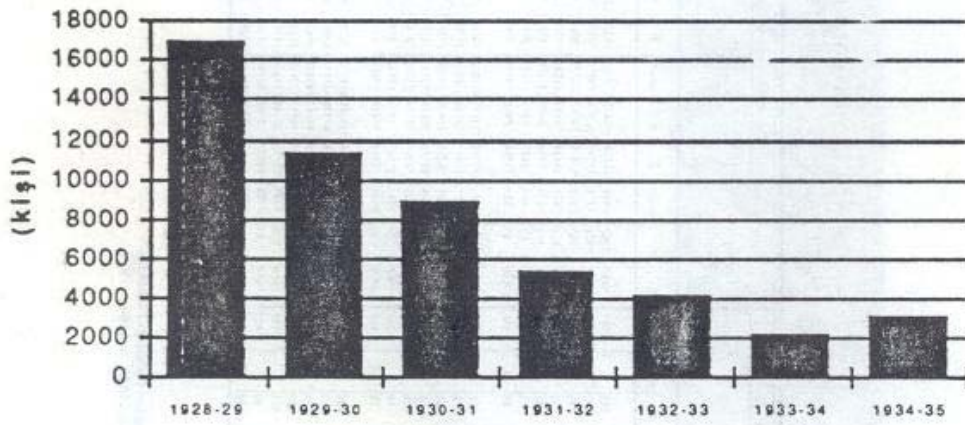
Yıllar	Maaş ve ücret (T.L.)	Diğer Masraflar	Toplam
1928-1929	670407	211101	881508
1929-1930	553445	200806	754251
1930-1931	420610	121814	542424
1931-1932	194364	57648	252012
1932-1933	93774	29202	122976
1933-1934	42273	9287	51560
1934-1935	10832	3876	14708

KAYNAK: "Maa'if 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyeti İstatistiği" Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1935

Grafik 1: Millet Mektepleri Bütçesi

Grafik 2: Millet Mekteplerinde Öğretmen Sayısı

**Millet Mektepleri Faaliyetleri
1928-1935**

Yıllar	Dersane Sayısı						Öğretmen Sayısı						Devam Edenlerin Sayısı						Başarı Ötullerinin Sayısı						Derhanelere Devam Edenler						Harici Özel Eğitim Görenler						Toplam					
	A			B			A			B			A			B			A			B			A			B			A			B								
	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem	E	K	İslem									
1928-1929	4256	1893	6149	1840	343	2183	1037	2867	3904	1885	6427	10470	21511	18723	25488	44201	41482	21113	64625	39148	6577	34726	13785	1522	6736	120187	87311	227688	58782	24873	81183											
1929-1930	2228	1226	3454	1264	268	1532	2688	1529	4216	5716	7754	13068	21892	28102	35823	64581	56585	43181	51178	28231	31895	1680	1208	312	6234	24788	64658	17447	8878	27273												
1930-1931	3318	611	3929	284	881	3710	2673	4761	25227	27238	18488	8818	21407	29288	36844	56273	52252	12736	7747	1237	8778	1215	1215	312	2729	52736	15716	82252	3788	5391	3881											
1931-1932	4277	328	4605	256	269	3173	2173	4241	3753	4255	4255	3723	17718	18488	2982	29446	2293	2772	3566	4391	850	4509	729	15	788	22288	7121	27618	7486	2944	3881											
1932-1933	840	298	1138	288	228	516	373	651	2152	3158	3158	4151	17842	1887	15842	4716	177	4823	4321	551	5428	735	16	89	1876	4373	22699	4926	824	5133												
1933-1934	275	77	352	128	377	475	477	677	1732	2281	284	2835	4741	175	1886	2519	225	2721	437	717	515	1844	842	717	515	1722	371	8071	1844	279	2462											
1934-1935	243	77	320	138	458	53	531	1128	2242	1738	2164	421	3172	4471	1536	314	1882	11742	277	1137	842	1182	842	277	114	1722	352	8071	2488	624	3224											
1928-1929	7850	3767	11617	4773	773	5546	2758	12683	17827	20286	23372	40418	21883	2704	38158	76545	86255	23484	5372	28824	11862	5494	11424	1182	89	1178	16535	81899	277324	24514	3428	28882										
1929-1930	5222	1804	7026	2727	1022	316	4278	3884	1127	27875	19828	31828	24448	16241	52195	87327	10782	15044	9874	8518	2637	2691	7286	71	44	375	12328	38453	47789	22252	8729	28827										
1930-1931	4674	277	5449	3449	884	180	4258	3378	688	6287	58755	81418	51888	27227	8487	38109	13688	28835	38681	3642	3342	21817	2536	1532	5288	249	27	288	8787	22280	22772	18828	5369	27258								
1931-1932	2815	627	3442	5452	429	59	454	3115	321	3446	33125	30284	22715	5292	3844	17364	46256	12772	57278	7987	7191	10778	2834	189	184	280	6182	11867	82677	8176	2785	22581										
1932-1933	2815	627	3442	5452	429	59	454	3115	321	3446	33125	30284	22715	5292	3844	17364	46256	12772	57278	7987	7191	10778	2834	189	184	280	6182	11867	82677	8176	2785	22581										
1933-1934	1348	333	1681	567	85	78	547	1847	84	1641	41515	10282	52627	3483	5588	11281	18723	2192	21885	6478	7204	875	49	257	177	47	278	9378	3284	27652	8553	875	7598									
1934-1935	1226	370	1596	448	78	77	688	2258	122	2432	31843	11428	74422	12712	1664	19338	27788	3386	31774	1276	3246	2532	289	2887	488	87	535	32281	4372	34752	8524	1173	9371									
1928-1929	11556	5675	17231	2483	485	2968	12683	4272	16272	21658	27829	51672	49228	31529	42747	6874	28425	83429	45728	1221	32162	16282	1589	1768	31672	16912	185629	185629	81264	32224	111278											
1929-1930	7221	2913	10134	2026	633	2659	8682	2451	1122	25865	18128	14624	12842	8642	18777	54719	12842	4715	14817	1528	3152	14817	1528	3152	14817	1528	3152	14817	1528	3152	14817	1528	3152									
1930-1931	5884	1586	7470	1825	385	127	1078	4884	863	5437	23566	6211	12272	27212	7547	30177	42851	12527	79747	12882	4464	19746	8702	1565	378	289	81	8848	18837	88265	13617	4753	26425									
1931-1932	2815	627	3442	5452	429	59	454	3115	321	3446	33125	30284	22715	5292	3844	17364	46256	12772	57278	7987	7191	10778	2834	189	184	280	6182	11867	82677	8176	2785	22581										
1932-1933	2815	627	3442	5452	429	59	454	3115	321	3446	33125	30284	22715	5292	3844	17364	46256	12772	57278	7987	7191	10778	2834	189	184	280	6182	11867	82677	8176	2785	22581										
1933-1934	1873	470	2343	531	88	156	1844	611	3123	55277	15168	83246	12284	1882	13866	23895	4174	24659	2482	1222	8860	3187	357	3484	614	184	288	26882	4441	31160	4551	1181	8688									
1934-1935	2228	627	2855	143	284	43	878	2785	228	3223	71281	12718	85146	16237	22151	18112	33865	3111	28411	1262	11296	14222	614	14918	1326	258	1688	47823	5774	53272	11266	1718	13883									
Yıllık Toplam	4893	1382	6275	1885	294	323	2181	12718	85146	16237	22151	18112	33865	3111	28411	1262	11296	14222	614	14918	1326	258	1688	47823	5774	53272	11266	1718	13883													

KAYNAK: "Maarif 1928-1935 Millet Mektepleri Faaliyetleri İstatistik", Başvekkâlet İhtilâfuk Umumî Modirliđiđi, İstanbul, 1935